

پایش بیولوژیک و ارزیابی مواجهه شغلی با هگزان نرمال: مطالعه ای در کارگاه های تولید کفش

مسعود نقاب^۱، اسماعیل سلیمانی^۲، عبدالرضا رجایی فرد^۳

تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۱/۲۸

تاریخ ویرایش: ۹۱/۰۸/۱۸

تاریخ دریافت: ۹۱/۰۶/۲۲

چکیده

زمینه و هدف: هگزان نرمال به‌طور وسیع در تولید چسب‌ها، لاک‌ها، رنگ‌ها، پلاستیک و محصولات لاستیکی به مصرف می‌رسد؛ بنابراین در محیط‌های صنعتی پتانسیل زیادی برای مواجهه با این حلال سمی وجود دارد. هدف مطالعه حاضر ارزیابی مواجهه با هگزان نرمال و تعیین ارتباط میان این مواجهه با غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد بود.

روش بررسی: تعداد ۳۸ کارگر مرد از ۷ کارگاه تولید کفش مورد مطالعه قرار گرفتند. مواجهه فردی کارگران با هگزان نرمال و تراکم ۵،۲- هگزان دیون آزاد در ادرار تعیین مقدار شدند. داده‌ها با نرم افزار آماری SPSS نسخه ۱۶ تحلیل شدند.

یافته‌ها: میانگین زمانی مواجهه (TWA) کارگران با هگزان نرمال و میانگین تراکم ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد به ترتیب $78/6 \text{ mg/m}^3$ و $0/23 \text{ mg/l}$ بدست آمد. رابطه خطی خیلی خوبی بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال و مقادیر ادراری ۲،۵- هگزان دیون بدست آمد. مقدار ۲،۵- هگزان دیون در کارگرانی که دستکش نمی پوشیدند به شکل معنی‌داری بیشتر بود.

نتیجه‌گیری: میانگین مواجهه کارگران با هگزان نرمال و مقادیر ادراری ۲،۵- هگزان دیون در آنان از حدود مجاز توصیه شده برای این ماده شیمیایی فراتر نیست. علاوه بر آن، این یافته‌ها شواهد بیشتری در تأیید این نظریه که ۵،۲- هگزان دیون آزاد یک شاخص مناسب در پایش زیستی کارگرانی که با هگزان نرمال مواجهه دارند می‌باشد، فراهم نموده است. بالاخره، تلویحاً از این نتایج استنباط می‌شود که مواجهه پوستی نقش مهمی در جذب کلی هگزان نرمال در بدن انسان دارد.

کلیدواژه‌ها: کارگاه تولید کفش، هگزان نرمال، پایش هوا، ۲،۵- هگزان دیون، پایش بیولوژیک.

مقدمه

شغل با این ماده مواجهه دارند [۵-۷] و هم در افرادی که به استنشاق حلال‌های آلی اعتماد دارند گردد [۸، ۹].

اثرات سمی ناشی از مواجهه با هگزان نرمال روی سیستم اعصاب محیطی مربوط به یکی از متابولیت‌های آن با نام ۵،۲- هگزان دیون می‌باشد که تنها متابولیت هگزان نرمال می‌باشد که سمیت عصبی دارد. در طول دهه‌های ۸۰ و ۹۰ میلادی اکثر روش‌های آزمایشگاهی برای تعیین مقدار ۵،۲- هگزان دیون مستلزم هیدرولیز اسیدی یا آنزیمی نمونه‌های ادرار بودند [۱۰-۱۲] و از ۵،۲- هگزان دیون تعیین مقدار شده با این روش (۵،۲- هگزان دیون کل) برای پایش بیولوژیک افراد در معرض

هگزان نرمال حلالی است که در شرایط استاندارد مایعی بی‌رنگ، شفاف و بسیار فرار بوده [۱] و به‌طور وسیع در تولید محصولات نظیر چسب‌ها، لاک‌ها، رنگ‌ها، پلاستیک و محصولات لاستیکی به مصرف می‌رسد [۲] بنابراین در محیط‌های صنعتی پتانسیل زیادی برای مواجهه با این حلال سمی وجود دارد. راه اصلی مواجهه کارگران با هگزان نرمال از طریق استنشاق می‌باشد هر چند جذب پوستی آن نیز امکان پذیر است [۳، ۴]. مطالعات نشان داده‌اند که هگزان نرمال یک سم عصبی بوده و می‌تواند سبب ایجاد پلی نوروپاتی حسی - حرکتی هم در کارگرانی که به واسطه

۱- (نویسنده مسئول) استاد، گروه بهداشت حرفه ای، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران. neghabm@sums.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناس ارشد مهندسی بهداشت حرفه ای، کمیته تحقیقات دانشجویی دانشگاه علوم پزشکی شیراز / گروه مهندسی بهداشت حرفه ای، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.

۳- استاد، گروه اپیدمیولوژی، دانشکده بهداشت و تغذیه، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، شیراز، ایران.

مستقیمی با اثرات نورو توکسیک دارد [۴، ۱۶ و ۱۹]. بر این اساس، در سال ۲۰۰۱ انجمن متخصصین دولتی بهداشت صنعتی آمریکا (ACGIH) ۵،۲- هگزان دیون آزاد (بدون هیدرولیز) را به جای ۵،۲- هگزان دیون کل (با هیدرولیز) برای پایش بیولوژیک افراد در معرض مواجهه با هگزان نرمال پیشنهاد نمود و مقدار ۰/۴ mg/l را به عنوان مقدار مرجع شاخص تماس بیولوژیک برای آن توصیه نموده است [۲۰]. پرکاربردترین تکنیک‌های اندازه گیری ۵،۲- هگزان دیون شامل گاز کروماتوگرافی طیف سنجی جرمی (GC-MS) و گاز کروماتوگرافی مجهز به آشکارساز یونیزاسیون شعله ای (GC-FID) بوده اند [۱۷، ۱۸ و ۲۱]. همچنین در برخی مطالعات از کروماتوگرافی مایع با کارایی بالا (HPLC) با ستون فاز معکوس استفاده شده است [۲۲].

تا کنون اندازه گیری ۵،۲- هگزان دیون آزاد در مطالعات اندکی صورت گرفته است که در اغلب این مطالعات کارگران همزمان با هگزان نرمال با مواد شیمیایی دیگری نیز مواجهه داشته اند که در مسیر متابولیسم هگزان نرمال تداخل نموده اند [۴، ۲۳]. مطالعه حاضر با هدف ارزیابی مواجهه شغلی با هگزان نرمال و تعیین ارتباط میان میانگین زمانی مواجهه (TWA) با هگزان نرمال و تراکم ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگران کارگاه های تولید کفش طراحی و اجرا شده است.

روش بررسی

مواد شیمیایی: هگزان نرمال، کربن دی سولفاید، ۵،۲- هگزان دیون، سیکلوهگزانون، و دی کلرومتان با درجه خلوص بالای ۹۷٪، مناسب جهت آنالیز با دستگاه گاز کروماتوگرافی، از شرکت مرک آلمان خریداری شدند.

انتخاب نمونه: تعداد ۳۸ کارگر مرد از ۶ کارگاه تولید کفش وارد مطالعه شدند. تعداد کارگران در کارگاه های مختلف بین ۴ تا ۸ نفر بودند. تراکم هگزان نرمال در ناحیه تنفسی کارگران اندازه گیری و تعیین مقدار شده و

مواجهه با هگزان نرمال استفاده می شد. در ابتدا برای ۵،۲- هگزان دیون کل مقدار ۵ میلی گرم به ازاء گرم کراتینین (۵ mg/g creatinine) به دنبال مواجهه با 176 mg/m^3 هگزان نرمال در طول یک شیفت کاری هشت ساعته به عنوان شاخص تماس بیولوژیک (BEI) در نظر گرفته می شد [۱۳]. مطالعات بعدی نشان دادند که بخش عمده ۵،۲- هگزان دیون در نمونه های ادرار هیدرولیز شده ناشی از متابولیت کنژوگه شده هگزان نرمال با نام ۵،۴- دی هیدروکسی-۲- هگزانون، می باشد که سمیت عصبی نداشته و به راحتی از طریق ادرار از بدن دفع می شود، اما در اثر هیدرولیز از حالت کنژوگه خارج شده و به ۵،۲- هگزان دیون تبدیل می شود [۱۴، ۱۵] به طوری که در مطالعاتی که از روش هیدرولیز استفاده کرده اند مقادیر ۵،۲- هگزان دیون کل بسته به میزان هیدرولیز نمونه های ادرار (pH ادرار) تا چند برابر ۵،۲- هگزان دیون آزاد گزارش شده اند [۱۶-۱۸]. به عنوان مثال دوس سانتوس و همکاران گزارش کرده اند که غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون در نمونه های ادرار هیدرولیز شده با اسید هیدروکلریدریک تقریباً ۱۰ برابر آن در نمونه های ادرار هیدرولیز نشده است [۱۷] (۰/۹۴ mg/l) در مقابل mg/l (۰/۰۹). هر چند در اغلب مطالعات ۵،۲- هگزان دیون کل نسبت به ۵،۲- هگزان دیون آزاد ارتباط خطی بهتری با تراکم هگزان نرمال در هوای تنفسی دارد [۴، ۱۲] اما همانگونه که اشاره شد بخش زیادی از ۵،۲- هگزان دیون کل ناشی از تبدیل سایر متابولیت های هگزان نرمال به ویژه ۵،۴- دی هیدروکسی-۲- هگزانون به ۵،۲- هگزان دیون است [۱۴، ۱۵] که ویژگی نورو توکسیک نیز ندارند. همچنین مشخص شده است که ۵،۲- هگزان دیون به صورت غیر کنژوگه از طریق ادرار دفع می شود و برای استخراج آن نیازی به هیدرولیز نمونه های ادرار نیست [۱۵]. بنابراین محققین اندازه گیری ۵،۲- هگزان دیون آزاد را به ۵،۲- هگزان دیون کل ترجیح داده اند و آن را به عنوان شاخص تماس بیولوژیک در افراد در معرض مواجهه با هگزان نرمال توصیه نموده اند، زیرا تراکم آن در ادرار ارتباط

Varian CP-3800 مجهز به ستون موئینه به طول ۳۰ متر و قطر ۰/۳۹ میلیمتر پوشیده شده با ۱۰۰٪ دی متیل پلی سیلوکسان و آشکارساز یونیزاسیون شعله ای (FID) تزریق شد. دمای محفظه تزریق و آشکارساز به ترتیب ۲۵۰ و ۳۰۰ درجه سانتیگراد بودند. دمای اولیه کوره ۴۰ درجه سانتیگراد به مدت ۶ دقیقه بود، سپس با نرخ ۱۰ درجه سانتیگراد در دقیقه تا ۲۳۰ درجه افزایش داده شد و به مدت ۱ دقیقه در همان دما باقی ماند. هلیوم به عنوان گاز حامل با دبی ۱ میلی لیتر در دقیقه استفاده شد. زمان ماند هگزان نرمال در این برنامه دمایی ۰/۱۷±۴ دقیقه و حد تشخیص (LOD) روش آنالیز ۱/۱۴ میکروگرم در هر نمونه ($\mu\text{g/sample}$) (۱/۱۴) اندازه گیری شد.

پایش بیولوژیک: در این مطالعه تنها غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد تعیین مقدار شده است، زیرا همانطور که قبلا نیز اشاره شد تراکم این متابولیت در ادرار رابطه مستقیمی با اثرات نورتوتوکسیک دارد در حالی که سایر متابولیت های هگزان نرمال سمیت عصبی ندارند [۸]. نمونه های ادرار در پایان شیفیت کاری آخرین روز هفته (پنجشنبه) جمع آوری شده و تا زمان تجزیه در دمای ۴- درجه سانتی گراد نگهداری شدند. نمونه های ادرار با وزن مخصوص خارج از محدوده $1/0.2 - 1/0.1 \text{ g/cm}^3$ دور ریخته شدند. برای تعیین مقدار ۵،۲- هگزان دیون آزاد از روش تدوین شده توسط دوس سانتوس و همکاران [۱۰] استفاده شد. بدین شرح که برای آنالیز نمونه های ادرار، به ترتیب، ۱ گرم کلرید سدیم، ۶۰ میکرولیتر سیکلوهگزانون (استاندارد داخلی) و ۲ میلی لیتر دی کلرومتان به ۵ میلی لیتر ادرار اضافه شد. مخلوط به دست آمده به مدت ۹۰ ثانیه shake شده و سپس به مدت ۱۵ دقیقه با ۲۳۰۰ دور در دقیقه سانتریفیوژ گردید. در ادامه بخش آلی مخلوط جدا شده و با جریان ملایمی از نیتروژن تا حجم ۰/۳ میلی لیتر تخیر گردید و ۱ میکرولیتر آن (Split: ۱/۲۰) به دستگاه گاز کروماتوگراف، با همان مشخصات ذکر شده در قسمت پایش هوا، تزریق شد.

میانگین زمانی مواجهه (TWA) آنان محاسبه گردید. به منظور پایش بیولوژیک کارگران و اندازه گیری غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد، نمونه های ادرار کارگران (۳۸ نمونه) در پایان شیفیت کاری آخرین روز هفته (پنجشنبه) جمع آوری گردید. داده های به دست آمده با نرم افزار SPSS نسخه ۱۶ تحلیل شدند.

ارزیابی مواجهه

پایش هوا: بسته به تعداد کارگران مشغول به کار در هر یک از کارگاه ها، ۲ الی ۴ نفر (در مجموع ۱۲ نفر) برای نمونه برداری از هوای ناحیه تنفسی و تعیین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال انتخاب شدند. برای محاسبه میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال از هر یک از کارگران ۷ نمونه هوا (در مجموع ۸۴ نمونه هوا) در طول شیفیت کاری جمع آوری گردید. مقادیر به دست آمده از این تعداد کارگران در هر کارگاه برای دیگر همکاران آنها در همان کارگاه در نظر گرفته شدند. نمونه های هوا با استفاده از پمپ نمونه برداری فردی با دبی ثابت (SKC 224-PCEX8) و لوله ی جاذب سطحی حاوی دو قسمت زغال فعال ۱۰۰ و ۵۰ میلی گرمی که توسط ۲ میلی متر فوم اورتان از هم جدا شده اند (SKC 226-01) در شرایط طبیعی کار با دبی ۰/۲ لیتر در دقیقه از ناحیه تنفسی کارگران جمع آوری شد [۲۴]. برای اجتناب از اشباع شدن قسمت جلویی لوله زغال فعال و گریز بخارات هگزان نرمال به قسمت عقبی آن، مدت زمان نمونه برداری برای هر لوله جاذب سطحی ۴۰ دقیقه در نظر گرفته شد. دبی نمونه برداری برای هر نمونه (هر لوله جاذب سطحی) قبل و پس از نمونه برداری اندازه گیری می شد و متوسط آنها به عنوان دبی نمونه برداری در محاسبات لحاظ می گردید. برای تعیین مقدار هگزان نرمال در نمونه های هوای جمع آوری شده بر اساس روش ۲۰۰۳ NIOSH عمل شد [۲۴]. بدین ترتیب که قسمت جلویی و عقبی لوله زغال فعال به دو ویال جداگانه منتقل شده و به هر کدام ۱ میلی لیتر کربن دی سولفاید اضافه شد. سپس ۱ میکرولیتر (Split: ۱/۵۰) به گاز کروماتوگراف مدل

همچنین به منظور مقایسه غلظت اداری ۵،۲- هگزان دیون آزاد در دو گروه کارگران بر اساس پوشیدن دستکش در حین کار از آزمون ناپارامتری من ویتنی استفاده شد.

یافته ها

میانگین سن و سابقه کار کارگران در معرض مواجهه با هگزان نرمال به ترتیب $25/9 \pm 6$ سال (۱۷ تا ۴۴ سال) و $1/9 \pm 3$ سال (۶ ماه تا ۱۲ سال) بود. متوسط شیفت کاری کارگران ۹/۲ ساعت بوده و به مدت ۶ روز در هفته مشغول کار بودند. تنها ۲ نفر از کارگران سیگاری بودند و ۳۶ نفر سابقه استعمال سیگار نداشتند. آنالیز کیفی نمونه های هوا با دستگاه گاز کروماتوگرافی مدل Agilent 7890A/5975C GC-MS حضور بخارات هگزان نرمال، سیکلو هگزان، پنتان، تولوئن و اتیل استات را در هوای کارگاه های مورد مطالعه نشان داد. نتایج مربوط به اندازه گیری مواجهه فردی و پایش بیولوژیک کارگران در جدول ۱ نشان داده شده است. همانگونه که ملاحظه می شود میانگین زمانی مواجهه تنفسی کارگران با هگزان نرمال $76/8 \text{ mg/m}^3$ می باشد که از حد مجاز توصیه شده از سوی ACGIH فراتر رفته است [۲۵]. غلظت اداری ۵،۲- هگزان دیون در کارگران چه به صورت انفرادی و چه به صورت میانگین

دمای محفظه تزریق و آشکارساز به ترتیب ۲۰۰ و ۲۵۰ درجه سانتیگراد بودند. دمای اولیه کوره ۶۰ درجه سانتیگراد به مدت ۲ دقیقه بود، سپس با نرخ ۱۰ درجه سانتیگراد در دقیقه تا ۱۲۰ درجه افزایش داده شد و به مدت ۴ دقیقه در همان دما باقی ماند، سپس با نرخ ۵۰ درجه سانتیگراد در دقیقه تا ۱۸۰ درجه سانتیگراد افزایش یافت و به مدت ۲ دقیقه در این دما نگه داشته شد. هلیوم به عنوان گاز حامل با دبی ۲ میلی لیتر در دقیقه استفاده شد. زمان ماند ۵،۲- هگزان دیون در این برنامه دمایی $10 \pm 0/23$ دقیقه و حد تشخیص (LOD) روش آنالیز $0/04 \text{ mg/l}$ اندازه گیری شد. برای نمونه هایی که ۵،۲- هگزان دیون آزاد در آنها آشکار نشد، مقدار $0/02 \text{ mg/l}$ معادل نصف حد تشخیص روش آنالیز برای محاسبات در نظر گرفته می شد.

تجزیه و تحلیل آماری

با استفاده از نرم افزار آماری SPSS نسخه ۱۶، پارامترهای آمار توصیفی شامل متوسط حسابی و هندسی، انحراف معیار، میانه، و کمینه و بیشینه مقادیر مربوط به ارزیابی مواجهه تنفسی و پایش بیولوژیک کارگران محاسبه شدند. برای تعیین رابطه بین میانگین زمانی مواجهه (TWA) با هگزان نرمال و تراکم ۵،۲- هگزان دیون آزاد از آزمون رگرسیون خطی استفاده شد.

جدول ۱- تراکم هگزان نرمال در هوای تنفسی (mg/m^3)، غلظت اداری ۵،۲- هگزان دیون آزاد (mg/l) و حدود مجاز پیشنهادی (ACGIH, ۲۰۱۱)

TLVs and BEI		
هگزان نرمال	۵،۲- هگزان دیون آزاد	پارامترهای توصیفی
۸۴	۳۸	تعداد
۱۰۸/۲	۰/۲۳	میانگین
۵۶	۰/۰۶	انحراف معیار
۸	۰/۰۲	حداقل
۲۹۸	۰/۳۶	حداکثر
۸۹	۰/۲۵	میانه
۹۰/۱۲	۰/۲۰	میانگین هندسی
۷۶/۸ (۴۳-۱۱۹)	-	۹/۲ h-TWA*
۱۷۶	-	۸-h TLV-TWA**
۱۴۱	-	۹/۲-h TLV-TWA***
-	۰/۴	BEI

جدول ۲- ارتباط بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال (mg/m^3) و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد (mg/l) در کارگران ($n=38$)

متابولیت	معادله رگرسیون	r	P	مقدار محاسبه شده (mg/l)	مقدار محاسبه شده (mg/l)
هگزان دیون آزاد	$Y = 0.0037 X - 0.05$	۰/۸۱۵	< 0.001	برای ۱۷۶ mg/m^3 هگزان	برای ۱۴۱ mg/m^3 هگزان نرمال
				۰/۶	۰/۴۷

* حد مجاز توصیه شده (ACGIH, ۲۰۱۱)

** حد مجاز مواجهه بر اساس معادله بریف و اسکالا برای شیفت کاری ۹/۲ ساعته

جدول ۳- مقایسه غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد (mg/l) در کارگران بر اساس پوشیدن دستکش در حین کار ($n=38$)

متابولیت	پوشیدن دستکش در حین کار ($n=23$)	بدون دستکش ($n=15$)	Z	P
هگزان دیون آزاد	۰/۱۸۴	۰/۲۸۱	-۳/۵۴	۰/۰۰۱

جدول ۴- ارتباط بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال (mg/m^3) و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد (mg/l) در کارگران بر اساس پوشیدن دستکش

پوشیدن دستکش	تعداد	معادله رگرسیون	r
بلی	۱۵	$Y = 0.0031 X - 0.033$	۰/۸۴۲
خیر	۲۳	$Y = 0.004 X - 0.039$	۰/۷۹۷

در کلیه کارگران کمتر از مقدار توصیه شده (۲۰۱۱) نشان داد که مقدار ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشند (0.281 mg/l) به طور معنی داری بیشتر از کارگرانی بود که در حین کار دستکش می پوشند (0.184 mg/l).

رابطه خطی بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگران بر اساس پوشیدن دستکش در حین کار در جدول ۴ ارائه شده است. همانگونه که ملاحظه می شود ارتباط بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشند ضعیف تر است ($r = 0.797$).

بحث و نتیجه گیری

تا کنون در مطالعات مختلفی ارتباط میان تراکم هگزان نرمال و ۵،۲- هگزان دیون آزاد و کل مورد بررسی قرار گرفته است [۲۶، ۴، ۱۰، ۱۲ و ۱۸]. در دهه های ۸۰ و ۹۰ میلادی اکثر مطالعات از روش هیدرولیز اسیدی برای آنالیز نمونه های ادرار استفاده

در کلیه کارگران کمتر از مقدار توصیه شده (۲۰۱۱) نشان داد که مقدار ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشند (0.281 mg/l) به طور معنی داری بیشتر از کارگرانی بود که در حین کار دستکش می پوشند (0.184 mg/l).

رابطه خطی بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگران بر اساس پوشیدن دستکش در حین کار در جدول ۳ ارائه شده است. میانگین زمانی مواجهه (۹/۲-h TWA) کارگرانی که در حین کار دستکش می پوشیدند و کارگرانی که دستکش نمی پوشیدند به ترتیب

در کلیه کارگران کمتر از مقدار توصیه شده (۲۰۱۱) نشان داد که مقدار ۵،۲- هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشند (0.281 mg/l) به طور معنی داری بیشتر از کارگرانی بود که در حین کار دستکش می پوشند (0.184 mg/l).

نموده و مقدار ۵،۲- هگزان دیون کل را اندازه گیری و گزارش می کردند [۲۶، ۱۸]. هر چند در مطالعات انجام شده، غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون کل رابطه خطی بهتری با تراکم هگزان نرمال دارد [۱۰، ۱۲ و ۴] اما از آنجا که ۵،۲- هگزان دیون کل حاصل مجموع ۵،۲- هگزان دیون آزاد و تبدیل دیگر متابولیت های هگزان نرمال بویژه ۵۰۴- دی هیدروکسی-۲- هگزانون می باشد [۱۴ و ۱۵] لذا نمی تواند شاخص مناسبی برای پایش بیولوژیک افراد در معرض مواجهه با هگزان نرمال باشد. از سوی دیگر، اندازه گیری ۵،۲- هگزان دیون آزاد را می توان به عنوان یک آزمایش غربالگری برای مشخص کردن افراد در معرض مواجهه با هگزان نرمال از افرادی که با این حلال مواجهه ندارند به کار برد، در حالی که هیدرولیز اسیدی باعث می شود در نمونه های ادرار افرادی که با هگزان نرمال مواجهه ندارند، ۵،۲- هگزان دیون آشکار شود [۲۶، ۲۷ و ۱۴] که منشاء آن را پراکسیداسیون چربی ها و تبدیل برخی انواع کتون های دیگر در رژیم غذایی می دانند [۱۷]. هر چند، در مطالعه دوس سانتوس و همکاران تنها در یکی از نمونه های ادرار هیدرولیز شده ۳۴ کارگر که سابقه مواجهه با هگزان نرمال نداشتند ۵،۲- هگزان دیون مشاهده شد [۱۷].

در مطالعه حاضر بین میانگین زمانی مواجهه (TWA) با هگزان نرمال و غلظت ادراری ۵،۲- هگزان دیون آزاد رابطه خطی خوبی بدست آمد که مشابه روابط خطی گزارش شده در مطالعات دیگر می باشد [۲۷ و ۴]. بر اساس معادله رگرسیون بدست آمده در مطالعه حاضر، مقدار ۵،۲- هگزان دیون آزاد محاسبه شده به دنبال مواجهه با 176 mg/m^3 هگزان نرمال 0.6 mg/l محاسبه گردید که از مقدار توصیه شده آن توسط (ACGIH, ۲۰۱۰) 0.4 mg/l (BEI=) بیشتر است. علت این افزایش در مقدار ۵،۲- هگزان دیون را می توان در مدت زمان مواجهه کارگران در طول روز کاری و تعداد روزهای کاری آنان در طول هفته جستجو کرد. در مطالعه حاضر شیفت کاری کارگران به طور متوسط ۹/۲ ساعت در روز بود، بنابراین نمی توان مقدار ۵،۲-

هگزان دیون آزاد در ادرار آنان را با مقدار مجاز توصیه شده (0.4 mg/l) از سوی ACGIH مقایسه نمود که بر اساس مواجهه با 176 mg/m^3 هگزان نرمال در یک شیفت کاری هشت ساعته و ۵ روز کار در هفته تدوین شده است. انجمن متخصصین دولتی بهداشت صنعتی آمریکا (ACGIH) برای محاسبه مواجهه کارگران در شیفت های کاری غیر از هشت ساعت در روز معادله بریف و اسکالا $(16) / (24 - H) \times 8/H \times h$ (TLV_H = TLV₈) را توصیه کرده است [۲۵]. در این معادله تاثیر تفاوت در دوره کار و دوره استراحت بر میزان مجاز مواجهه کارگران در شیفت های کاری کمتر یا بیشتر از هشت ساعت در روز نسبت به شیفت کاری هشت ساعت در روز تصحیح می شود. با استفاده از این معادله میانگین زمانی مواجهه مجاز (TLV-TWA) با هگزان نرمال برای شیفت کاری ۹/۲ ساعته 141 mg/m^3 محاسبه گردید که بر اساس معادله رگرسیون (جدول ۲) موجب تشکیل ۵،۲- هگزان دیون آزاد به میزان 0.47 mg/l می شود که این مقدار به غلظت ادراری توصیه شده ۵،۲- هگزان دیون (0.4 mg/l) (BEI=) بسیار نزدیک است. شایان ذکر است از آنجا که در مطالعه حاضر هم ساعات کار کارگران در روز (۹/۲ ساعت) و هم تعداد روزهای کاری آنان در هفته (۶ روز) از استاندارد ACGIH برای تدوین میانگین زمانی مواجهه (TLV-TWA) یعنی ۸ ساعت کار در روز و ۵ روز کار در هفته فراتر است، بنابراین دور از انتظار نیست که تراکم ۵،۲- هگزان دیون آزاد محاسبه شده از معادله رگرسیون برای 176 mg/m^3 هگزان نرمال از تراکم توصیه شده آن بیشتر باشد (BEI= 0.4 mg/l). در مطالعه حاضر کارگران علاوه بر هگزان نرمال با سیکلو هگزان، پنتان، تولوئن و اتیل استات نیز مواجهه داشتند. که از میان آنها تولوئن متابولیزه شدن هگزان نرمال به ۵،۲- هگزان دیون را در حیوانات محدود می کند. مطالعات آزمایشگاهی روی رت های ویستار که با 3520 mg/m^3 هگزان نرمال و 3520 mg/m^3 تولوئن (معادل ۱۰۰۰ ppm) به طور همزمان مواجهه داشتند نشان داد که تولوئن متابولیزه شدن هگزان نرمال به

افزایش غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون می گردد [۱۲]. همچنین، در مطالعه حاضر ارتباط بین میانگین زمانی مواجهه با هگزان نرمال و غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشند ضعیف تر بود ($r = 0.797$) که شاید علت آن را بتوان متفاوت بودن میزان مواجهه پوستی کارگران با هگزان نرمال و همچنین تفاوت های فردی دانست که در متابولیسم هر ماده شیمیایی در افراد مختلف وجود دارد.

نتایج مطالعه حاضر شواهد بیشتری در تایید این نظریه که ۲،۵-هگزان دیون آزاد یک شاخص مناسب در پایش زیستی کارگرانی که با هگزان نرمال مواجهه دارند می باشد فراهم می نماید. هر چند مقدار ۵،۲-هگزان دیون آزاد محاسبه شده از معادله رگرسیون (جدول ۲) در مطالعه حاضر بیشتر از مقدار توصیه شده آن از سوی ACGIH می باشد اما هنگامی که میانگین زمانی مواجهه (TWA) کارگرانی که از دستکش استفاده می کردند برای تعداد ساعات مواجهه در روز بر اساس معادله بریف و اسکالا تصحیح گردید (جدول ۴)، میانگین تراکم ۵،۲-هگزان دیون آزاد 0.404 mg/l محاسبه شد که با مقدار توصیه شده از سوی ACGIH تقریباً برابر است ($\text{BEI} = 0.4 \text{ mg/l}$). بنابراین می توان چنین نتیجه گیری کرد که در پایش بیولوژیک کارگران در معرض مواجهه با هگزان نرمال، شرایط کار آنان از قبیل مدت زمان مواجهه کارگران در طول روز، تعداد روزهای کاری در هفته، و استفاده از دستکشهای حفاظتی مناسب و کارآمد در حین کار را به عنوان فاکتورهای مهم و تاثیر گذار در غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون آزاد در نظر گرفت. بنابراین کاهش تعداد ساعت کار و استفاده از تجهیزات حفاظت فردی بویژه دستکش حفاظتی در حین کار می توانند موجب کاهش غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون در کارگران شده و آنان را در برابر اثرات نوروکسیک ناشی از مواجهه بیش از حد توصیه شده با هگزان نرمال محافظت نماید.

۵،۲-هگزان دیون را محدود می کند [۱۱]. به هر حال، در مطالعه حاضر هر چند کارگران با تولوئن نیز مواجهه داشتند اما به نظر می رسد که تاثیر شیفتهای کاری بیش از ۸ ساعت در روز و تعداد روزهای کاری بیش از ۵ روز در هفته (۶ روز) از اثر محدودکنندگی تولوئن در تولید ۵،۲-هگزان دیون بیشتر بوده و باعث شده است که غلظت ادراری این متابولیت از مقدار توصیه شده برای آن از سوی انجمن متخصصین بهداشت صنعتی امریکا فراتر رود.

کارگران کارگاه های تولید کفش به دلیل ماهیت کارشان علاوه بر راه تنفس، از طریق جذب پوستی نیز در معرض مواجهه با هگزان نرمال قرار می گیرند. کاردونا و همکاران گزارش کرده اند که مقدار ۵،۲-هگزان دیون در کارگرانی که حین کار دستکش نمی پوشیدند بیشتر از کارگرانی بوده است که دستکشهای محافظتی می پوشیدند [۳]. این مولفین اینگونه نتیجه گیری کردند که مواجهه پوستی می تواند به عنوان یک فاکتور مهم در ارزیابی مواجهه با هگزان نرمال در نظر گرفته شود. همچنین، نولاسکو و همکاران در مطالعه خود جذب هگزان نرمال از طریق پوست را گزارش کرده اند [۲۷]. در مطالعه حاضر غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون آزاد در کارگرانی که در حین کار دستکش نمی پوشیدند به طور معنی داری بیشتر بود (جدول ۳) که نشان دهنده جذب پوستی هگزان نرمال می باشد. پریو و همکاران نیز در پایش بیولوژیک ۱۳۲ کارگر در معرض مواجهه با هگزان نرمال ($4-7.09 \text{ mg/m}^3$) تفاوت معنی داری را در غلظت ادراری ۵،۲-هگزان دیون میان کارگرانی که در حین کار دستکش می پوشیدند و کارگرانی که دستکش نمی پوشیدند گزارش کرده اند و چنین نتیجه گیری کرده اند که در ارزیابی پایش بیولوژیک کارگران می بایست به شرایط کار آنان نیز توجه خاص داشت. البته در این مطالعه اغلب کارگران علاوه بر هگزان نرمال با حلال های دیگری مانند تولوئن، متیل اتیل کتون، استون، اتیل استات و سایر ایزومر های هگزان نیز مواجهه داشته اند که از میان آنها استون موجب

4. 8. Smith AG, Albers JW. n-hexane neuropathy due to rubber cement sniffing. *Muscle & Nerve*; 1997, 20:1445-50.
9. Chang AP, England JD, Garcia CA, Austin J. Focal conduction block in n-hexane polyneuropathy. *Muscle & Nerve*; 1998, 21: 964-69.
10. Perbellini L, Brugnone F, and Faggionato G. Urinary excretion of the metabolites of n-hexane and its isomers during occupational exposure. *Br J Ind Med*; 1981, 38(1): 20-6.
11. Iwata M, Takeuchi Y, Hisanaga N, Ono Y. A study on biological monitoring of n-hexane exposure. *Int. Arch. Occup. Environ. Health*; 1983, 51:253-60.
12. Saito I, Shibata E, Huang J, et al. Determination of urinary 2,5-hexanedione concentration by an improved analytical method as an index of exposure to n-hexane. *Br J Ind Med*; 1991, 48:568-74.
13. American Conference of Governmental Industrial Hygienists. Threshold Limit Values and Biological Exposure Indices. ACGIH, Cincinnati, OH. 1986.
14. Fedtke N, Bolt H M. Methodological investigations on the determination of n-hexane metabolites in urine. *Int. Arch. Occup. Environ. Health*; 1986, 57:149-58.
15. Fedtke N, Bolt H.M. The relevance of 4,5-dihydroxy-2-hexanone in the excretion kinetics of n-hexane metabolites in rat and man. *Arch. Toxicol*; 1987, 6:135-47.
16. Manini P, Andreoli R, Mutti A, et al. Determination of free and glucuronated hexane metabolites without prior hydrolysis by liquid- and gas chromatography coupled with mass spectrometry. *Toxicol Lett*; 1999, 108:225-31
17. Dos Santos CR, Meyer Passarelli MM, de Souza Nascimento E. Evaluation of 2,5-hexanedione in urine of workers exposed to n-hexane in Brazilian shoe factories. *J Chromatogr B Analyt Technol Biomed Life Sci*; 2002, 778:237-44.
18. Hamelin G, Truchon G, Tardif R. Comparison of unchanged n-hexane in alveolar air and 2,5-hexanedione in urine for the biological monitoring of n-hexane exposure. *Int Arch Occup Environ Health*; 2004, 77:264-70
19. Van-Engelen J G, Kezic S, de-Haan, et al. Determination of 2,5-hexanedione, a metabolite of n-hexane, in urine: evaluation and application of three analytical methods. *J. Chromatogr. B*

تقدیر و تشکر

این مطالعه از سوی معاونت تحقیقات و فن آوری دانشگاه علوم پزشکی شیراز در قالب طرح تحقیقاتی شماره ۲۱۷۳-۴۲-۰۱-۸۹ حمایت مالی شده است. مولفین از خانم مهندس کشاورز به خاطر همکاری در آنالیز دستگاهی نمونه ها تشکر و قدردانی می نمایند. مولفین همچنین از مشارکت سرپرست ها و کارگران کارگاه های تولید کفش در انجام این مطالعه کمال تشکر و قدردانی را دارند. مطالعه حاضر بر گرفته از بخشی از نتایج پایان نامه آقای اسماعیل سلیمانی (مolf دوم) دانشجوی کارشناسی ارشد رشته بهداشت حرفه ای دانشکده بهداشت و تغذیه دانشگاه علوم پزشکی شیراز می باشد که زیر نظر و به راهنمایی آقای دکتر مسعود نقاب (مolf اول) انجام گردیده است.

منابع

1. Hazardous Substances Data Bank (HADB). Information from the Hazardous Substances Data Bank. n-Hexane. Toxicology Data Network System. National Library of Medicine. Bethesda, MD, 2002.
2. National Safety Council (NSC). n-hexane. Chemical Background. National Safety Council, Itasca, IL, 2003.
3. Cardona A, Marhuenda D, Marti J, et al. Biological monitoring of occupational exposure to n-hexane by measurement of urinary 2,5-hexanedione. *Int. Arch. Occup. Environ. Health*; 1993, 65:71-4.
4. Prieto MJ, Marhuenda D, Roel J, et al. Free and total 2,5-hexanedione in biological monitoring of workers exposed to n-hexane in the shoe industry. *Toxicol Lett*; 2003, 145:249-60.
5. Chang C M, Yu C W, Fong K Y, et al. n-Hexane neuropathy in offset printers. *J Neurol Neurosurg Psychiatry*; 1993, 56:538-42.
6. Pastore C, Izura, V, Marhuenda D, et al. Partial conduction blocks in N-hexane neuropathy. *Muscle Nerve*; 2002, 26(1): 132-5.
7. Sadeghniat K, Pooryaghoob G, Rafeemaneh E. n-hexane neuropathy due to shoemaking: report of five cases. *Acta Medica Iranica*; 2005, 43(1):71-

Biomed. Appl; 1995, 667(2):233-40.

20. American Conference of Governmental Industrial Hygienists. Threshold Limit Values and Biological Exposure Indices. ACGIH, Cincinnati, OH. 2001.

21. Mutti A, Bergamaschi E, Ghittoro S, et al. On the need of a sampling strategy in biological monitoring: the example of hexane exposure. Int. Arch. Occup. Environ. Health; 1993, 65: S171-S176.

22. Andreoli R, Manini P, Mutti A, Bergamaschi E, Niessen W.N. Determination of n-hexane metabolites by liquid chromatography/mass spectrometry 1, 2, 5-Hexanedione and other phase I metabolites in untreated and hydrolyzed. Rapid Commun. Mass Spectrom; 1998, 12:1410.

23. Cardona A, Marhuenda D, Prieto MJ, et al. Behaviour of urinary 2,5-hexanedione in occupational co-exposure to n-hexane and acetone. Int Arch Occup Environ Health; 1996, 68:88-93.

24. National Institute for occupational Safety and Health, NIOSH. Manual of Analytical Methods. NIOSH, Cincinnati, OH. 2003.

25. American Conference of Governmental Industrial Hygienists. Threshold Limit Values and Biological Exposure Indices. ACGIH, Cincinnati, OH. 2011.

26. Perbellini L, Pezzoli G, Brugnone F, et al. Biochemical and physiological aspects of 2,5-hexanedione: endogenous or exogenous product? Int. Arch. Occup. Environ. Health; 1993, 65:49-52.

27. Kawai T, Yasugi T, Mizunuma K, et al. Comparative evaluation of blood and urine analysis as a tool for biological monitoring of n-hexane and toluene. Int. Arch. Occup. Environ. Health; 1993, 65:123-26.

28. Kawai T, Mizunuma K, Yasugi T, Uchida Y, Ikeda M. The method choice for the determination of 2, 5-hexanedione as an indicator of occupational exposure to n-hexane. Int. Arch. Occup. Environ. Health; 1990, 62:403-08.

Biological Monitoring and Assessment of Occupational Exposure to n-hexane: A study in Shoe Making Workshops

M. Neghab¹, E. Soleimani², A. Rajaeifard³

Received: 2012/09/12

Revised: 2012/11/08

Accepted: 2013/02/16

Abstract

Background and aims: n-hexane is widely used in the production of glues, lacquers, paints, plastic, and rubber products. Therefore, a significant potential for exposure to this toxic solvent exists in industrial settings. This study was carried out to assess the exposure to n-hexane and to determine the correlation between this exposure and urinary concentration of free 2, 5-hexanedione (2,5-HD).

Methods: Thirty-eight male workers from 6 shoe making workshops were studied. Individual exposure of workers to n-hexane and urinary concentration of 2, 5-HD among them were determined. Data were analyzed using the SPSS/PC statistical package version 16.0.

Results: The calculated time-weighted average (TWA) of exposure to n-hexane and the average urinary concentration of free 2, 5-HD were estimated to be 76.8 mg/m³ and 0.23 mg/l, respectively. A good correlation ($r = 0.815$) was found between time-weighted average of exposures to n-hexane and urinary levels of free 2, 5-HD. Significantly higher urinary concentrations of 2, 5-HD were detected in subjects who did not wear gloves.

Conclusions: Our results indicate that workers' average exposure to n-hexane and the levels of 2, 5-HD in their urine did not exceed the current recommended TLV-TWA and BEI for this chemical. Additionally, provide further evidence in favor of the notion that free 2, 5-HD is an appropriate indicator for biological monitoring of workers exposed to n-hexane. Finally, it is implied that dermal exposure also plays an important role in the overall absorption of n-hexane by the human body.

Keywords: shoe making, n-hexane, personal air monitoring, biological monitoring, 2,5-hexanedione.

1. (**Corresponding author**), Professor, Department of Occupational Health, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran. neghabm@sums.ac.ir

2. MSc student, Student Research Committee, Shiraz University of Medical Sciences/ Department of Occupational Health, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran. Esoleimani61@gmail.com

3. Professor, Department of Epidemiology, School of Health and Nutrition, Shiraz University of Medical Sciences, Shiraz, Iran.